

3.1. Przemiany społeczno-cywilizacyjne a zmiany w języku mieszkańców wsi

Autor: Halina Karaś

W ostatnich latach obserwujemy nasilenie się procesu zanikania gwar ludowych, choć stwierdzenie to nie dotyczy wszystkich gwar. Warto przypomnieć, że opinie o zaniku gwary powtarzają się od wielu lat w literaturze dialektologicznej. Już w dwudziestoleciu międzywojennym dialektolodzy przewidywali rychły zanik gwar, a głosy takie jeszcze się wzmożyły w II połowie XX wieku, kiedy to po II wojnie światowej ruchy ludnościowe na niespotykaną dotąd skalę (tzw. repatriacja z za Buga, migracja wewnętrzna ze wsi do miast, zasiedlanie ziem zachodnich i północnych), rozwój oświaty, mediów spowodowały ogromne zmiany w dotychczasowych tradycyjnych środowiskach wiejskich, w tym również w języku. Niektóre gwary zachowują się stosunkowo dobrze, co wiąże się głównie z ich prestiżem, z pozytywnym stosunkiem ich użytkowników do mówienia gwarowego. Dotyczy to zwłaszcza gwar śląskich, gwary podhalańskiej, gwary orawskiej, spiskiej czy gwary kurpiowskiej. Również na innych terenach wyraźna w ostatnich latach moda na regionalizm spowodowała zainteresowanie gwarą jako jednym z wyznaczników tożsamości lokalnej i jej swoiste funkcjonowanie jako języka imprez folklorystycznych, twórczości ludowej itp. Jednak nawet mimo wyrazistej tendencji do podtrzymywania odrębności regionalnych, podkreślenia związku z „małą ojczyzną” – poza gwarami śląskimi – zakres stosowania pozostałych gwar wciąż się zmniejsza, a wzrasta zakres użycia języka ogólnopolskiego. Obserwuje się również częste zjawisko stosowania przemiennie – w zależności od sytuacji, od rozmówcy i innych okoliczności towarzyszących rozmowie – dwóch odmian polszczyzny, tj. języka ogólnopolskiego i gwary ludowej lub tworzenie się kodu mieszanego, zawierającego w różnym stopniu elementy ogólnopolskie i gwarowe. Na niektórych obszarach już tylko niektórzy przedstawiciele najstarszego pokolenia mówią gwarą, ale nawet i w ich języku – pod wpływem polszczyzny ogólnej, zwłaszcza języka mediów – obserwuje się duże zmiany, szczególnie w słownictwie. Na taki stan rzeczy wpłynęły w sposób zasadniczy zmiany sytuacji społeczno-politycznej w Polsce po II wojnie światowej, a następnie po 1989 roku, ogromne przeobrażenia społeczno-cywilizacyjne, jakie się dokonały i objęły wszystkie środowiska, także wiejskie. Wszyscy badacze gwar ludowych podkreślają ogromną rolę czynników społecznych w rozwoju języka, a zwłaszcza w przemianach języka wsi. Obecnie gwary ludowe nie są już jedyną odmianą polszczyzny stosowaną na wsi. W związku ze zmianami, jakie się dokonały, nie ma już wyrazistej, jak kiedyś w przeszłości, warstwy chłopskiej – głównego użytkownika gwar ludowych. Coraz częściej wieś staje się tylko miejscem zamieszkania dla wielu osób pracujących w mieście. Zanikowi gwary sprzyja też zanik tradycyjnego gospodarowania i związane z tym wychodzenie z użycia gwarowego słownictwa, a z kolei specjalizacja gospodarstw w określonym typie produkcji, upowszechnienie się nowego sprzętu rolniczego powodują pojawianie się nowych nazw, już nie gwarowych, a ogólnopolskich. Bardzo silny jest również na język mieszkańców wsi wpływ mediów, zwłaszcza telewizji, radia, w nieco mniejszym stopniu prasy. Współczesna wieś poddaje się też najważniejszym tendencjom oddziałującym we współczesnym świecie, takim jak np. globalizacja. Wszystko to sprawia, że środowiska wiejskie przestają się zasadniczo różnić od miejskich, gdyż wszędzie zaczyna dominować ten sam typ upowszechnianej przez media kultury masowej. Zmiany te powodują, że wielu dialektologów mówi już dziś nie tyle o gwarach, ile o języku wsi czy o języku mieszkańców wsi, wyróżniając jego podstawowe odmiany, które szerzej przedstawiono w pkt. 3.2.